

2. REPUBLIKA RZYMSKA - NOTATKA

Republika – rzecz publiczna – ustrój, w którym władzę sprawują obywatele poprzez swoich przedstawicieli wybieranych na określony czas (kadencję).

1. Powstanie republiki

- Ustrój republiki rzymskiej wykształcił się po upadku ostatniego króla Tarkwiniusza Pysznego ok. 509 r. p.n.e. w toku walk między patrycjuszami (arystokracja rodowa) i plebejuszami (reszta obywateli). Ustrojem Rzymu stała się res publica = republika. Miała ona charakter republiki arystokratycznej gdyż decydujące znaczenie miało zgromadzenie centurialne, w którym głosowano według klas majątkowych oraz senat.
- Prawa polityczne mieli obywatele urodzeni jako wolni. Ich obowiązkiem była służba wojskowa i płacenie podatków.
- Prymat w prawach politycznych mieli patrycjusze:
 - naczelną władzę należała do urzędników, którymi początkowo mogli zostać jedynie patrycjusze. Urzędy były pełnione nieodpłatnie,
 - pełnili również funkcje sędziów, którzy ferowali wyroki według prawa zwyczajowego, które dowolnie interpretowali,
 - tylko patrycjusze zasiadali w senacie,
 - tylko oni brali udział w podziale zdobytych ziem.

2. Społeczeństwo rzymskie na początku republiki:

- patrycjusze – przedstawiciele najstarszych rodów, arystokracja rodowa
- plebejusze – Rzymianie nie będący patrycjuszami; grupa zróżnicowana pod względem majątkowym (od ubogich chłopów po bogaczy).
- niewolnicy :
 - najniższa warstwa społeczna; jeńcy wojenni i ludzie którzy popadli w niewolę za długi,
 - według prawa byli rzeczą, którą właściciel mógł wykorzystać w dowolny sposób, sprzedać, a nawet zabić,
 - zatrudniano ich w rolnictwie, kopalniach, kamieniołomach, w domu. Można ich było wyzwolić (nadać im wolność). Wówczas zostawali wyzwoleńcami. Stawali się klientami dawnych panów.

3. Walka o prawa plebejuszy

a) plebejusze stanowili większość w armii rzymskiej nie mieli jednak początkowo żadnych praw. Chcieli:

- rozwiązania kwestii długów (powszechne były pożyczki pod zastaw ziemi, a potem osoby, skutkiem których najpierw drobni rolnicy tracili ziemię, a potem wolność)
- pełnić urzędy na równi z patrycjuszami,
- pełnić funkcję sędziego na równi z patrycjuszami,
- udziału w użytkowaniu podbitych ziem, tzw. ziem publicznych (ager publicus), które otrzymywali jedynie patrycjusze,
- spisania prawa zwyczajowego,
- prawa do zawierania małżeństw mieszanych.

b) **494 r. p.n.e.** – plebejusze odmówili udziału w wojnie i przenieśli się na wzgórze Awentyn.

Patrycjusze zgodzili się na:

- **utworzenie urzędu trybuna ludowego** i edyla plebejskiego,
- utworzenia zgromadzenia plebejskiego,

c) **449 r. p.n.e.** – spisano prawo zwyczajowe; **ogłoszono Prawo XII Tablic**, co uniemożliwiało nadużycia ze strony patrycjuszowskich sędziów,

- d) w 2 połowie V w. p.n.e. wyrażono zgodę na małżeństwa mieszane,
- e) 367 r. p.n.e. zezwolono plebejuszom na pełnienie urzędu konsula. Później zawsze jeden z konsulów był plebejuszem,
- f) w IV w. p.n.e. zniesiono niewolę za długi,
- g) 287 r. p.n.e. – uznano, że prawa uchwalone przez Zgromadzenie plebejskie otrzymuje moc obowiązujące całe państwo rzymskie
- h) na przełomie IV i III w. p.n.e. wykształciła się **nowa warstwa społeczna – nobilitas (nobilowie)**, z połączenia patrycjuszy i najwybitniejszych rodów plebejuszy. Była o **arystokracja urzędnicza**.

4. Charakterystyka ustroju republiki rzymskiej

a) Zgromadzenia obywateli – komicja.

- zwoływał zgromadzenie tylko odpowiedni urzędnik; były zwoływane nieregularnie
- przewodzili im w/w urzędnicy, którzy przygotowywali projekty uchwał. Nie miało więc inicjatywy prawodawczej,
- W przeciwieństwie do Aten nie dyskutowano nad projektami tylko je zatwierdzano lub odrzucano,
- brał w nim udział każdy obywatel rzymski, posiadał 1 głos i musiał głosować osobiście,

Zgromadzenia obywateli	Opis
Zgromadzenie centurialne (<i>comitia centuriata</i>)	▪ zgromadzenie, w którym brali udział mężczyźni służący w armii (w centuriach). Każda centuria dysponowała 1 głosem, ▪ decyzje podejmowano większością głosów. Ponieważ większość centurii wystawiali obywatele należący do najbogatszych klas, a najubożsi nie służyli w armii, to najbogatsi podejmowali najważniejsze decyzje (na 193 centurie 98 należały do dwóch pierwszych klas majątkowych), ▪ wybierało najważniejszych urzędników- konsulów, pretorów, cenзорów, ▪ podejmowało decyzję o wojnie i pokoju
Zgromadzenia trybusowe (<i>comitia tributa</i>)	▪ brali w nim udział wszyscy obywatele bez względu na posiadany majątek i pochodzenie społeczne; głosowano na nim wg miejsca zamieszkania. Rzym był podzielony na tribus – jednostki terytorialne. Od 241 r. p.n.e. było 35 każda tribus posiadała 1 głos zgodnie z wolą większości, ▪ było głównym organem uchwalającym prawa; tylko ten organ władzy mógł wprowadzać zmianę ustroju, ▪ wybierało niższych urzędników – edylów i kwestorów,
Zgromadzenie kurialne (<i>comitia curiata</i>)	▪ odgrywało rolę formalną, ▪ podejmowało kwestie religijne
Zgromadzenie plebejskie (<i>concilium plebis</i>)	▪ powstało w 494 r. w. p.n.e., brali w nim udział jedynie plebejusze, ▪ głosowano według miejsca zamieszkania (tribus), ▪ wybierało trybuna ludowego i edylów plebejskich, ▪ od 287 r. p.n.e. jego postanowienia były powszechnie obowiązujące – stawały się prawem państwowym.

b) Urzędy :

- urzędy były pełnione kolegialnie – wszystkie miały charakter zespołowy;
- urząd był pełniony przez krótki okres czasu (kadencję) – najczęściej 1 rok,
- urzędnicy posiadali inicjatywę prawodawczą,
- za pełnione funkcje nie otrzymywali wynagrodzenia,
- urzędnicy z własnych pieniędzy finansowali prace publiczne,

- urzędy należało pełnić według określonego porządku i w odpowiednim roku życia (konsulem można było zostać w wieku 43 lat.

Urząd	Opis
Konsulowie (2)	▪ najważniejszy urząd pełniony przez 2 osoby, ▪ posiadał pełnię władzy wykonawczej i administracyjnej (imperium); istniała możliwość odwołania się od decyzji konsula do ludu, ▪ zwoływał Zgromadzenie i senat, ▪ przewodniczył Zgromadzeniu, ▪ podczas wojny konsul dowodził armią, ▪ pełnili funkcje religijne (składali ofiary, interpretowali wróżby) , ▪ po zakończeniu kadencji konsul mógł zarządzać prowincją jako namiestnik w randze prokonsula; zostać powołany w skład senatu.
Pretorzy (najpierw 1, później 2)	Głównie urząd sądowy, ▪ posiadali władzę (imperium), ▪ przewodniczyli sądom, ▪ wydawali edykty, które uzupełniały Prawo XII Tablic, ▪ zastępowali konsulów w czasie ich nieobecności w Rzymie, ▪ pilnowali prawa i porządku w mieście, ▪ w razie konieczności mogli dowodzić armią, ▪ po zakończeniu kadencji mogli objąć namiestnictwo prowincji jako prokonsulowie.
Cenzorzy (2)	Urząd skarbowy ▪ wybierani co 5 lat na 18 miesięcy, ▪ tworzyli spis majątkowy (census) obywateli rzymskich , ▪ dzielili obywateli na centurie i tribus, ▪ ustalali listy senatorów, ▪ nadzorowali finanse państwa, wyznaczali wysokość ceł i podatków, ▪ realizowali różne przedsięwzięcia publiczne np. budowę dróg czy akweduktów.
Edylowie (4) 2 plebejuszy i 2 patrycjuszy	▪ byli wybierani przez Zgromadzenie trybusowe i Zgromadzenie plebejskie; tworzyli jednolite kolegium, ▪ dbali o zaopatrzenie miasta w żywność, ▪ organizowali igrzyska na własny koszt, ▪ dbali o porządek w mieście, ▪ prowadzili rozdawnictwo zboża, ▪ sprawowali nadzór nad targowiskami oraz miarami i wagami.
Kwestorzy (4)	▪ pomagali konsulom w sprawach finansowych,
Trybuni ludowi (plebejscy) (początkowo 4 później 10)	▪ mieli nietykalność osobistą, ich dom był azylem dla plebejuszy, ▪ powoływany spośród plebejuszy przez Zgromadzenie plebejskie, ▪ posiadał prawo weta wobec uchwał Zgromadzenia, zarządzeń urzędników i senatu sprzecznych z interesem plebejuszy, ▪ mógł aresztować urzędnika, ▪ prawo zwoływania Zgromadzenia i inicjatywy prawodawczej,
dyktator – urząd nadzwyczajny	▪ powoływany w chwili bezpośredniego zagrożenia Rzymu, ▪ jedyny urząd pełniony przez 1 osobę, ▪ powoływany na okres 6 miesięcy, ▪ posiadał nieograniczoną władzę.

c) Senat :

- najważniejszy organ władzy w okresie republiki rzymskiej, choć oficjalnie pełnił funkcje doradcze,
- w jego skład wchodziło 300 senatorów,
- senator pełnił swój urząd dożywotnio,
- do senatu mógł wejść były urzędnik (konsul lub pretor), od II w. p.n.e. również edyl, trybun plebejski
- listy senatorów sporządzali cenзорzy wg odpowiedniego cenzusu majątkowego,
- kierował polityką zagraniczną, przyjmował obce poselstwa, ratyfikował traktaty międzynarodowe
- decydował o budżecie, kontrolował finanse państwa,
- opiniował propozycję uchwał, które następnie trafiały przed Zgromadzenie,
- udzielał rad urzędnikom; z czasem urzędnicy wypełniali wolę senatu,
- obsadzał namiestników na prowincjach,
- zwoływał go konsul, pretor lub dyktator.